

IMOM AL-BUXORIY BUYUK MUXADDIS ALLOMA

Ilmiy raxbar: X.U.Samatov

Boymurodova Shabnam O'ktamjonovna

Muhammad Al-Xorazmiy nomidagi Toshkent

Axborot texnologiyalar universiteti Samarqand filiali

TTKT fakulteti 23-04 guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada hadis ilmining sultoni Imom Al-Buxoriyning hayoti va ijodi uning ilm yo'lida qo'shgan hissasi hamda biz kabi yoshlarga qoldirgan bebaho xazinasi haqida fikr yuritamiz.

Kalit so'zlar: Buxoro, kitoblar, hadis, tarbiya, barkamol avlod, elektron nusxalar, ilmiy qo'llanma.

Bugungi kunda fan va texnologiyalar rivojlangan eng yuqori sivilizatsiyalashgan davrda yashamoqdamiz. Bu davr dastlabki sivilizatsiya jarayoniga qaraganda insonlar fikrlashi hamda dunyoqarashining turfa xilliligi bilan harakterlanadi. Hayotimizdagi innovatsion texnologiyalarning rivojlanishi natijasi o'laroq dunyo miqyosida insonlar o'rtasida muloqot qilish va fikr almashinish imkoniyati paydo bo'ldi. Lekin boshqa bir tomondan texnologiyalar bebaho vaqtimizning asosiy kushandasi hamda o'sib borayotgan yoshlar ongiga zararli g'oyalar targ'ibotchisiga ham aylanib bormoqda. Shu kabi salbiy holatlarning oldini olish maqsadida yoshlarimiz ta'lim tarbiyasi hamda ma'naviyatiga jiddiy e'tibor qaratishimiz lozim. Shu maqsadda din, fan va madaniyat sohasiga ulkan hissa qo'shgan allomalarimiz hayoti va ijodini o'rganish hamda zaruriy xulosalarni chiqarish davr talabidir. Shunday insonlardan biri Islom olamining zabardast vakillaridan mutafakkir olim, hadisshunoslik ilmiga ulkan hissa qo'shgan ulug' alloma Imom al-Buxoriydir. Buxoriy milodiy 810- yil ko'hna va qadim Buxoro zaminida tavallud topgan. Allomaning to'liq ismi Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil ibn Ibrohim al Buxoriy bo'lib, Islom olami va muhaddislar orasida "Imom ul-Muhaddisiy" (Barcha muhaddislarning peshvosi) deb hurmat bilan tilga olingan O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti marhum Islom Karimov alloma haqida shunday degan edi: "Buyuk mutafakkir va allomalarimizning islom madaniyatini ravnaq toptirishga qo'shgan betakror hissasi to'g'risida so'z yuritganda, eng avvalo, haqli ravishda musulmon olamida "muhaddislar sultoni" deya ulkan shuhrat qozongan Imom Buxoriy bobomizning muborak nomlarini hurmat-ehtirom bilan tilga olamiz. Bu mo'tabar zot merosining gultoji bo'lmish eng ishonchli hadislar to'plami – "Al-Jome' as-Sahih" kitobi islom dinida Qur'oni karimdan keyingi ikkinchi muqaddas manba' bo'lib, ahli islom e'tiqodiga ko'ra, u bashariyat tomonidan bitilgan kitoblarning eng ulug'i hisoblanadi. Mana, o'n ikki asrdir, bu kitob millionlab

insonlar qalbini imon nuri bilan munavvar etib, haq va diyonat yo'liga chorlab kelmoqda".

Otasi Ismoil o'z davrining yetuk muhaddislaridan, Malik ibn Alasning shogirdi va yaqinlaridan biri bo'lgan. Ismoil Buxoriy tirikchilik maqsadida tijorat ishlari bilan shug'ullangan. Onasi taqvodor, diyonatli, oqila ayol edi. Har bir insonni boshida qiyinchilik va mushkulotlar bo'lgani kabi, Buxoriy ham hayotning achchiq zahmatlarini tatib ko'rishga majbur bo'ldi. Alloma Otasidan erta ayrildi, Shu sababli uning tarbiyasi o'z davrining ilm-u ma'rifatidan xabardor bo'lgan, ilmning dinda dunyoda mo'tabar ekanligini his qiladigan validasi zimmasiga tushgan edi. Imom al-Buxoriy 5-6 yoshidan islomiy ilmlarni, payg'ambarimiz Muhammad sollallohu alayhi vasallamning hadislarini o'rganishga va yodlashga kirishadi. O'z davrining taniqli yetuk muhaddislari— Doxiliy, Muhammad ibn Salom Poykandiy, Muhammad ibn Yusuf Poykandiy, Abdulloh ibn Muhammad Masnadiy va boshqalardan saboq olgan. Yosh alloma o'z zehni o'tkirligi hamda ilmga chanqoqligi bilan ustozlarini hayratda qoldirib qisqa muddatda ustozlari darajasiga yetadi. Azaldan muhaddislar safarga chiqishdan oldin o'z yurtidagi roviylardan birorta ham hadis qoldirmasdan yozib olgan bo'lishi va shundan keyingina boshqa shahar yoki mamlakatga safarga o'tlanishi mumkin edi. Shu an'anaga muvofiq Buxoriy ham 16 yoshga yetguncha, o'z yurtidagi mashoyixlardan hadis eshitib, yozib olib, xalifalikning turli viloyatlari tomon yo'l oladi. 825-yil Buxoriy onasi va akasi Ahmad bilan Makkaga kelib, haj ibodatini ado etadi. Onasi va akasini Buxoroga qaytarib, o'zi Makkada qoladi. Bu yerda faoliyat ko'rsatayotgan olimlarning ilmiy yig'inida qatnashadi. 827-yil Madinaga boradi. Madinadagi mashhur ulamolardan Ibrohim ibn Munzir, Mutrif ibn Abdulloh, Ibrohim ibn Hamza va boshqalar bilan muloqotda bo'lib, ulardan hadislar bo'yicha saboq oladi. Bu vaqtda Rasulullohning sahobalari, sahobalarning izdoshlari turli mamlakatga tarqab ketgan edilar. Shunday sharoitda Muhammad(s.a.v)ning hadislarini to'plash turli shahar va mamlakatlarga borishni taqozo qilar edi.

Bir necha tarixchilarning fikricha, o'sha davrda islom dini va madaniyati markazi bo'lgan Hijoz, Makka, Madina, Toif, Jidda shaharlariga qilgan safarlari 6 yil davom etgan. So'ng Basra, Kufa va Bag'dodga safar qiladi. Shom va Misrga o'tadi. Bundan tashqari, Xuroson, Marv, Balx, Hirot, Nishopur, Ray, Jibol kabi shaharlarda bo'lib, bu shahardagi olimlardan saboq oldi va hadislar to'pladi.

Ilm talabida qilingan safarlar, olingan bilimlar o'rganilgan hamda to'planilgan hadislar natijasi o'laroq Imom Buxoriy shox asarlaridan biri bo'lgan "Al-jome' as-Sahih" asarini yozdi. Undan tashqari tarixiy voqealar va shaxslarni chuqur tahlil qiladigan, hadis ilmining asoslaridan bo'lgan ilmlarga oid bir qator o'ta ahamiyatli kitoblar yozdi. Imom Buxoriyning ilmiy ahamiyati yuksak bo'lgan bir nechta asarlar tasnif qildi: „Al-jome' as-sahih“, „Al-adab al-mufrad“, „At-tarix al-kabir“, „At-tarix as-sag'ir“, „At-tarix al-avsat“, „At-tafsir al-kabir“ „Birrul validayn“, „Asmo as-

sahoba“, „Kunyalar“ va boshqalar. Ular orasidagi „Al-jome' as-sahih“ asari islom olamida Qur'ondan keyingi eng muhim manba sifatida e'zozlanuvchi manba hisoblanadi.

Imom Buxoriy hadisshunoslik ilmida o'ziga hos bir yo'nalishni yaratib berdi. Unga ko'ra oldinlari muhaddislar hadislarning roviylarini o'zaro uchrashganlari ehtimoli mavjud bo'lsa shunga kifoyalanishgan, ammo Imom Buxoriy eshitgan hadislarning roviylari o'zaro uchrashganini alohida ko'rgan guvohning e'tirofini ham shart qilib qo'ygan. Bunday shart boshqa muhaddislarda uchramaydi. Buxoriyning hadislar to'plash borasidagi qo'ygan shartlari boshqa muhaddislarning shartlaridan ko'ra aniqroq bo'lgani sababli „Al-jome' as-sahih“ asari „Eng ishonchli hadislar to'plami“ nomiga sazovor bo'lgan. Imom al-Buxoriyning „Al-Jomi' as-Sahih“ (Ishonarli to'plam) asari haqida so'z ketganda shuni aytish mumkinki, mazkur manba Islom dini ta'limotida Qur'oni karimdan keyin asosiy manba sifatida foydalaniladi. Imom al-Buxoriy yashagan davrdan oldin ta'lif etilgan hadis kitoblarida sahih va g'ayri sahih hadislar aralash holda berilgan bo'lib, o'quvchi ulardagi biror hadisni to'g'ri yoki noto'g'ri ekanligini, hadis rivoyat qiluvchining ahvolini tekshirmay va aniqlamay turib, bilolmasdi. Buning uchun o'quvchi o'sha hadisga aniqlik kiritish maqsadida ulamolardan so'rashga majbur bo'lardi. Mana shunday og'ir davrda Imom al-Buxoriy „Al-Jome' as-Sahih“ kitobini 16 yilda yozib tugatib, unga 7275 dan ortiq sahih hadislarni boblarga ajratib tartibli ravishda jamladi. Hofiz ibn Xajar al-Asqaloniyni hisobiga ko'ra „Al-jome' as-sahih“dagi hadislarning soni 7397 tani tashkil etadi. Bular orasida takrorsizlari 2602 tani tashkil qiladi. Izohlar, roviylarning ixtilofi va ilovalarni qo'shilsa, kitobda keltirilgan hadislar soni 9082 taga yetadi. „Al-Jomi' as-Sahih“ kitobiga mashhur olimlar tomonidan yuzdan ziyod sharh va xoshiyalar bitilgan. Jumladan, „Fathul-Boriy“, „Al-Kavkab ad-Daroriy“, „Irshodus-Sariy“, „Umdat al-Qoriy“, „Fayzul Boriy“ va boshqa ko'plab sharhlarni misol qilib keltirish mumkin. Buxoriyning boshqa asarlari orasida „Tafsir al-Qur'on“ („Qur'on tafsiri“) kitobini ham alohida ta'kidlash kerak. Buxoriy asarlari musulmon dunyosining barcha madrasa va dorilfununlarida payg'ambar (as) sunnatlari bo'yicha asosiy darslik, qo'llanma hisoblanadi. Bundan tashqari, Imom al Buxoriyning „Al-Adab al-Mufrad“ (Odob durdonalari), „Birr ul-Volidayn“ (Ota-onani hurmat qilish), „At-Tarix al-Kabir“ (Katta tarix), „At-Tarix al-Avsat“ (O'rtacha tarix), „At-Tarix as-Sag'iyr“ (Kichik tarix), „Al-Jome' al-Kabir“ (Katta hadislar to'plami), „Kitab al-Ilal“ (Nuqsonli hadislar kitobi), „Kitab al-Kunya“ (Hadis roviylarining taxalluslari) kabi yigirmadan ortiq asarlarlari mavjud. Imom Buxoriyning ijodiy merosi o'zining hajmi, zamonasining diniy va ijtimoiy fanlarini to'la-to'kis qamrab olganligi bilan kishini hayratga soladi.

Xorijiy yurtlardagi safardan keyin Buxoroga qaytgach, hadis ilmini targ'ib etishga kirishadi. Aynan Imom Buxoriy tufayli Movarounnahr hududida IX—XII

asrlarda ko'plab hadisshunoslik maktablari shakllandi va muvaffaqiyatli faoliyat yuritdi. Hozirgi kunda olimning asarlari dunyoning o'nlab tillariga tarjima qilingan va islom dunyosida uning ijodidan ko'plab ilmiy tadqiqotlarda foydalanib kelinadi. Buxoriy yaratgan „Kitob al-favoid“ („Foydali ashyolar haqida kitob“), „Al-Jome' al-kabiyr“ („Katta tayanch“), „Xalq af'ol alibod“, („Alloh bandalari ishlarining tabiati“), „Al-Musnad al-kabiyr“ („Katta tayanch“), „At-tafsir al-kabiyr“ („Katta tafsir“), „Kitob al-xiba“ („Xayr-ehson haqida kitob“) va boshqa asarlarning ba'zilar bizgacha yetib kelmagan, ba'zilar jahonning turli mamlakatlari kutubxonalarida saqlanayotganligi haqida ma'lumotlar bor. Yurtimizda yashab ijod etgan buyuk alloma va mutafakkirlarning bebaho ilmiy-ma'naviy merosini tadqiq qilish, ular qoldirgan asarlarni ilmiy-izohli tarjima qilib, ommalashtirish hamda xorijiy davlatlardagi kutubxonalar, arxiv fondlarida saqlanayotgan qo'lyozmalarning elektron nusxalarini to'plab, xalqimizga yetkazish dolzarb masalalarga aylanmoqda. Istiqloq sharofati bilan Buxoriyning o'lmas merosi el-yurti bag'riga qaytdi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining „Imom al-Buxoriy tavalludining hijriy-qamariy taqvim bo'yicha 1225-yilligini nishonlash to'g'risida“gi qarori (1997-yil 29-aprel) asosida Buxoriyning ilmiy merosini o'rganish va targ'ib qilish, xotirasini abadiylashtirish borasida katta ishlar qilindi. 1998-yil 23-oktabrda Samarqandda yubiley to'y-tantanalari bo'lib o'tdi. Alloma abadiy qo'nim topgan Chelak tumanidagi Hartang qishlog'ida ulkan yodgorlik majmui ochildi. Toshkent Islom institutiga Buxoriy nomi berilgan. Buxoriyning hayoti va ijodiga bag'ishlab bir necha tillarda kitob-albom, 2 qismli film (1995), „Hadis ilmining sultoni“ 4 qismli kinoqissa (1998) yaratildi. Buxoriyning boy ma'naviy merosini chuqur o'rganish va keng targ'ib qilish maqsadida 1998-yil 4-noyabrda O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti Islom Karimovning tashabbusi bilan Imom al-Buxoriy xalqaro jamg'armasi tuzildi. Jamg'armaning asosiy vazifasi Qur'oni karim va Buxoriyning „Al-Jome as-sahih“i tarjimalarining akademik nashrlarini tayyorlash, buyuk islomshunoslar ilmiy merosini tadqiq etish, diniy-falsafiy mavzularda ilmiy anjumanlar o'tkazish va shular yordamida yosh avlodni milliy an'analarimizga sadoqat ruhida tarbiyalashdan iborat. 2000-yildan boshlab mazkur jamg'arma o'zining ma'naviy-ma'rifiy, ilmiy-adabiy „Imom Al Buxoriy saboqlari“ jurnalini nashr eta boshladi. Jurnal xalqimizni milliy-ma'naviy merosimizdan bahramand etish, milliy, diniy qadriyatlarning sog'lom idrok etilishiga yordam berishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2017 yilning 14-15 aprel kunlari Samarqand viloyatiga qilgan tashrifi chog'ida Imom Buxoriy yodgorlik majmui qoshida xalqaro ilmiy-tadqiqot markazini qurish taklifini bildirib, shunday degan edi: „Buyuk mutafakkir bobomiz, barcha muhaddislar peshvosi Imom Buxoriy

mangu qo'nim topgan ushbu maskanda o'ziga xos ma'naviy-ruhiy muhit mavjud. Majmuaga ziyoratga kelgan odam bu markazga ham kirib, o'ziga katta ozuqa olsin, bobolarimiz hikmatlaridan o'rganib ketsin. Shunda ularning qalbida ulug' ajdodlarimiz bilan faxrlanish tuyg'usi rivoj topadi, ayni paytda shunday buyuk zotlarning avlodi mas'uliyatini his etadi". Hadislar mazmunan har bir mo'minning ishonchini, e'tiqodini mustahkamlaydi va shu bilan birga insonni ma'naviy kamolotga da'vat etadi. Shunday ekan, hadislar komil insonni shakllantirishda muhim manba bo'lib hisoblanadi va undan yoshlar tarbiyasida foydalanish shu kunning dolzarb vazifalaridan sanaladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Moziydan taralgan ziyo. Imom al Buxoriy, T., 1998;
2. Uvatov U., Imom alBuxoriy, T., 1998;
3. Madaminov S, Imom Buxoriy ta'rifi, T., 1996;
4. Imom alBuxoriy — muhaddislar sultoni [nashrga tayyorlovchilar Usmonhoji Temurxon o'g'li, Baxtiyor Nabixon ugli], T., 1998;
5. Dushan Fayziy Zarafshoniy, Imom alBuxoriy, T., 1998;
6. Babaxanov Sh.Z., Velikiye muxaddisi o mire i druj E mejdu narodami, T., 1998;
7. Ma'naviyat yulduzlari [2nashri], T., 2001.Ubaydulla Uvatov.
8. Imom al-Buxoriy. Al-jome' as-sahih (1-jild)